

és szintéziseinek számos eredménye, ösztönző gondolatai ma már az irodalomtörténeti köztudatnak is részei. Kassákról beszélt, ám önnön tudósi magatartására, szellemiségére is jellemzően fogalmazott, midőn a következőket írta: „Mindig újat keresett, ám egyenesen a múlt századból örökölt bizalommal őrizte a huszadik század katalizmái között még legnehezebben védelmezhető: a művészet emberi rendeltetésének, társadalmi nélkülözhetetlenségének hitét.”

Kulcsár Szabó Ernő – Pomogáts Béla

Gergely Gergely

(1910–1983)

Hetvenhárom évesen távozott el közülünk Gergely Gergely, akit pár hónapja még oly derűs, kiegyensúlyozott embernek láttunk, hogy közeli halálára senki sem gondolhatott.

Szegeden végezte tanulmányait, Sik Sándornál doktorált (*Szabó Dezső stílusa*. Szeged, 1937.), ott is tanárkodott kezdetben. Mint a népi írókon fölnevelkedett, demokratikus elkötelezettségű pedagógus a felszabadulás után hamarosan a fővárosba került, minisztériumi tisztviselőként része volt az új iskolarendszer létrejöttében, sok tankönyv megírásában, véleményezésében. Pályája 1952-ben az ELTE Bölcsészettudományi Karára vezet, két esztendővel később Sötér István tanszékének munkatársa lesz, s ez érdeklődését erősen a XIX. század második felének irodalma felé fordítja. Választotta az akkor különleges tisztelet és kutatókedv övezte Tolnai Lajos: nemcsak válogatást készít munkáiból a Magyar Klasszikusok sorozatban, hanem az évtized végére már készen áll róla kandidátusi értekezése is (*Tolnai Lajos pályája*. 1964. Akadémiai Kiadó). Ma már eloszlott Tolnai alakja körül az irodalmi legendák dicsfénye, a sugárkoszorú, amely részben még a disszertáció szerzőjének szemét is elkápráztatta. Ám ez nem változtat azon, hogy a témával foglalkozók ma sem lehetnek meg Gergely Gergely könyve nélkül, noha azóta újabb monográfia is napvilágot látott a komor és lázongó íróról.

Számára életszükséglet volt a tanítás, nem zavarta az, ha hallgatói inkább érdeklődést tudtak felmutatni, mint megalapozott ismereteket, ezért töretlen kedvvel végezte az irodalomtörténeti oktatást a szomszéd országok egyetemén is (Újvidéken 1964–65-ben, Bukarestben 1975–76 folyamán). Különös örömmel nevelte szeminaristáit filológiai munkára. Átadott nekik sok olyan ismeretet, mesterfogást, amelyet maga gyűjtött össze, kísérletezett ki a Jókai regények sajtó alá rendezése közben. Kezdetől fogva beállt a sorozat munkatársai közé, s a szöveggondozás idejének jelentős részét követelte meg, hiszen három nagyobb és négy kisebb regényt jelentetett meg. Különösen izgatta a cselekmény viszonya a korabeli hiteles valósághoz. Idevágó kutatásait elismerően értékelte Kovács Kálmán is az *Enyim, tied, övé* ismertetése kapcsán: „Kiderült, hogy a rikitóan szélsőséges, romantikus szituációk és jellemek mögött gyakran lappanganak korabeli hírek, újságcikkek, visszaemlékezések vagy tényleg megtörtént históriák.” (ItK 1965. 722.)

Kegyetlen a Sors, amely váratlanul véget vetett életének, megakadályozta őt a magyar regény szerkezetéről írt tanulmánya befejezésében. Munkatársai, budapesti, újvidéki, bucaresti hallgatói, mindazok, akik felhasználják tudományos munkásságát kutatásaikban, emlékezni fognak rá. Mi pedig, akik egy tanszéken dolgoztunk vele, mindent megteszünk majd, hogy tiszta és vonzó egyéniségét ne feledjük, irodalomtörténeti eredményeit pedig megismerje, továbbépipse az utókor.

Nagy Miklós

Kovács Kálmán

(1930–1983)

A 30-as évek tehetségmentő, szegénysorsú gyermekeket felkaroló mozgalma juttatta a csurgói gimnáziumba, a debreceni egyetemre már önnön választása, a protestáns, demokratikus hagyományok iránti vonzalma révén került. Tudományos pályafutását a leegyszerűsítő, nemegyszer kirekesztő és elszegényítő műltszemlélet korrekciójának jegyében kezdte az 50-es évek második felében. Kandidátusi dolgozata (*Fejezet a magyar kritika történetéből, Gyulai Pál irodalmi elveinek kialakulása, 1850–1860*. Bp. 1963.) a XIX. század közepének irodalmi élet-

tét, kritikai harcait, esztétikai törekvéseit nem mindennapi történeti érzékkel és értékfogékonysággal tárgyalta, polemizálva a dogmatikus irodalomtörténet elképzeléseivel olyan időpontban, amikor igen kevés előmunkálatra támaszkodhatott. A századközép kulcsfigurájának, Gyulainak és környezetének rajzát adta hitelesen, máig érvényesen, s módszerével is újat hozott, eszmetörténeti, kritikátörténeti, izléstörténeti megközelítésével. Az akadémiai irodalomtörténet IV. kötetében megjelent, kismonográfia méretű Mikszáth-fejezete az író pályakezdésének invenciózus méltatásával, s a Mikszáthra vonatkozó, szemben álló nézetek egyeztetésével, egybefoglalásával aratott sikert, a Tompáról készült kitűnő portréból pedig (néhány későbbi részlettanulmánnyal együtt) egy megírandó monográfia körvonalai bontakoztak ki.

A 60-as évek derekától sajátos kettősség jellemezte irodalmi működését. Továbbra is érett, magvas tanulmányokat közölt a múlt századi magyar irodalom köréből (Eötvösről, Jókairól, Madáchról, Tompáról), ugyanakkor egyetemi oktatói feladatainak, az *Alföld* című folyóirat főszerkesztői teendőivel járó kötelezettségeinek, de leginkább eredendő hajlamainak, érdeklődésének engedve mind többet publikált XX. századi szerzőkről. Nemcsak Ady, Móricz, Kodolányi, Németh László munkássága ösztönözte egy-egy szép tanulmány írására, hanem Pilinszky, Dobos László és mások is. Eme értekezéseiben igen szerencsés módon egyesült esszéírói képessége, „írni tudása” elméleti felkészültségével, pontos, tiszta fogalomhasználatával. (Ezen korszak természetét tartalmazza az 1976-ban megjelent *Eszmék és irodalom* című tanulmánykötete.) Kovács Kálmán (akárcsak mestere, Barta János) évek, évtizedek múltán is vissza-visszatért régi témáihoz. Így írt kismonográfiát a 70-es évek közepén *Gyulai Pál szépprózája* címmel (a *Studia Litteraria*-nak, a debreceni egyetem Magyar Irodalomtörténeti Tanszékei évkönyvének XV. köteteként), s műelemző készsége, a műfaji alkatok iránti érdeklődése sok új eredményhez segítette hozzá.

Aligha van, aki Kovács Kálmán könyveinek, tanulmányainak ismeretében kétségbe vonná, hogy nagy tudású, avatott irodalomtörténész és kritikus volt, pedig az „írott” művek együttese csupán csak egy része az 1983 januárjában oly idő előtt lezárult életműnek. Varázslatos szavú előadó és anyagát jól ismerő, szavait komolyan vevő, tárgyat okosan analizáló tudós egyszerre volt a katedrán. Mint irodalmi lap főszerkesztője, mint kultúrpolitikus is maradandót alkotott értékiszteletével, jó ügyeknek pártját fogó szenvedélyével. Mint ember nem tartozott a „szabályos”, a „pedáns” tudósok sorába, de tehetsége, felkészültsége, a nemzeti kultúra iránti felelősségérzete révén sokat meg tudott éreztetni a született, a nagy formátumú irodalomtörténészből. A magyar irodalomtudomány nem romló értékei között kell számon tartanunk, amit elszomorítóan rövid életpályája során alkotott. Irodalomtörténetírásunk oly sok és oly fájdalmas vesztesége között kell számon tartanunk mindazt, aminek véghezvitelére képes lett volna.

Imre László

Oltványi Ambrus

(1932–1983)

Amidőn Oltványi Ambrus elhagyott bennünket, nemcsak az irodalomtudományban, nem is csak a művelődés tágabb körében, hanem magában a művelt magyar életben is hármass hiány keletkezett.

Elvesztettük egyik legjobb filológusunkat. Nemcsak kenyérkereset volt számára ez a nehéz, sokszor oly keserves munka. Nem is elsősorban az. Hanem – így kell talán mondanunk – meggyőződésének kifejeződése, testet öltése. Mert mélyen meg volt győződve, hogy az irodalomban, a szellemi életben, a történelemben mindennek az okát és összefüggéseit, forrását és menetét, szerepét és irányát kell kutatni; s kutatni, megragadni s fölrajzolni csak szigorúan megvizsgált, hitelesített, egybeillesztett tényeken át lehet. Míg hézag van a tények sorában, a következtetés csak föltételes lehet, s keresni kell a hiányzó láncszemet. S mert hiány nélkül szinte egyetlen oksort sem lehet fölépíteni, minden következtetésbe belé kell számítani bizonyos föltételességet is. Az eredményeket szinte sohasem lehet véglegesnek tekinteni, mindig fölülvizsgálatra és kiegészítésre szorulnak. Amiből egyáltalán nem azt vonta le, hogy nem érdemes keresni a tényeket, ha az eredmények úgy is viszonylagosak és föltételesek, hanem ellenkezőleg: nem szabad soha abbahagyni, lezárni kutatásukat. Mert meg volt győződve a megismerés lehetőségéről, hasznáról és nélkülözhetetlenségéről. Ugy volt, abban az értelemben volt ő filológus, ahogy azt Babits mondotta Nietzsche-ről: a tények egészének jelentésére vágyva. S ha Jókai műveinek kritikai kiadásában elsősorban azt az anyagot kereste és szerette, mely a magyar 19. század építőköveit szolgáltatatta, Széchenyi, Eötvös vagy Pulszky műveiben a kötő-anyagot, a megmunkáló eszközt, az irányító tervrajzot igyekezett meglátni és fölmutatni.